

De Domkerk in penningen tussen 1890 en 2005

Gevolgd door: *De Domkerk in lagen*, penningserie door Da van Daalen ter gelegenheid van het gereedkomen van de Restauratie van de Domkerk 2017 -2022

In het jaar 1254 werd de eerste steen gelegd voor de bouw van de Domkerk door bisschop Henric van Vianden¹. De bouw heeft geduurd van 1254 tot 1517. In 1321 werd de eerste steen gelegd voor de Domtoren die in 1382 gereedkwam². De Domkerk en de Domtoren waren tot de cycloon van 1674 aan elkaar verbonden. Pas in 1826 werden de laatste stukken bouwval van het verwoeste middenschip opgeruimd³. In het artikel de 'Domtoren op penningen' in het tijdschrift Oud Utrecht uit 1982 – in een nieuwe internetuitgave uitgegeven op 4 januari 2021 - werden de voornaamste penningen waarop de Domtoren is afgebeeld, weergegeven. De gegevens hiervoor werden geput uit de penningencollectie zoals aanwezig in het Centraal Museum⁴. Niet alle penningen waarop de Domkerk is afgebeeld, werden hierin opgenomen. Om deze reden worden in dit artikel de voornaamste penningen waarop de Domkerk tussen ca.1890 en 2007 is afgebeeld, vermeld en beschreven. De beschrijving hiervan is gedaan op grond van negen penningen en een munt met de Domkerk als hoofdonderwerp. Deze worden op ware grote afgebeeld. Het tweede deel van het artikel gaat over de serie penningen ter gelegenheid van het gereedkomen van de restauratie Domkerk 2027-2022.

1894 De inwijding van het nieuwe Academiegebouw met links een deel van de Domkerk en de pandhof. Door G. Haas. Afmeting 5,9 cm. Geslagen in brons en zilver bij Begeer

In dit kader is de eerste penning de inwijding van het nieuwe academiegebouw op 12 april 1894. Op 10 juni 1892 had koningin Wilhelmina (1880-1962) in aanwezigheid van haar moeder hiervoor de eerste steen gelegd. Haar borstbeeld werd in het timpaan in het midden van de gevel aangebracht. Op de voorzijde van de penning door G. Haas is aan de rechterzijde het nieuwe academiegebouw en het standbeeld van Jan van Nassau te zien.

Aan de linkerkzijde zijn de aan het Academiegebouw verbonden kruisgang, de pandhof en een deel van de Domkerk te zien. Op de keerzijde staan de woorden: De senaat der Rijksuniversiteit te Utrecht aan Provincie, Stad en Burgerij, 12 april 1894. Hiertussen een tak met bladeren. De afmeting van de penning is 5,9 cm. De penning geslagen bij Begeer werd zowel in brons als in zilver uitgevoerd⁵.

1924 Bronzen plaquette van de Domkerk met een afmeting van 6,5 breed x 5,3 cm hoog ter gelegenheid van de heropening van de Domkerk in 1924 en ter financiering van het glas-in-loodraam van R.N. Roland Holst in het zuidertransept

Een tweede afbeelding van de Domkerk is die in de vorm van een bronzen plaquette met een afmeting van 6,5 breed x 5,3 cm hoog waarop de gevel van het koor en het noordertransept vanaf de noord (en oost) zijde in perspectief zijn afgebeeld. Linksboven staat het wapen van Utrecht en wordt de tekst Domkerk MDCDXXIV (1924) aangegeven. Naast de Domkerk staat een boom. Deze plaquette verscheen vanwege de heropening van de Domkerk na de restauratie in 1924⁶. De aanleiding voor het slaan van deze plaquette was tevens het plan om een gebrandschilderd venster naar ontwerp van Richard Nicolaüs Roland Holst (1868-1938) in de Domkerk aan te brengen⁷. De plaquette werd verkocht om het benodigde geld voor het venster bijeen te brengen⁸. Dit raam in het zuidertransept zou op 16 december 1926 worden overgedragen aan de Domkerk⁹.

1929 Opening van het Verkeershuis Utrecht. Penning van de V.V.V. Utrecht met de Domkerk en de Domtoren hierop afgebeeld. Afm. 5,1 cm. Geslagen in brons en zilver

In 1929 werd door de Vereniging van Vreemdelingen Verkeer Utrecht een penning uitgebracht ter gelegenheid van de opening van het nieuwe Verkeershuis te Utrecht. Op de voorzijde van de penning zijn vanuit het noordoosten gezien enkele huizen afgebeeld, vervolgens het hoogkoor en het transept van de Domkerk en dan de Domtoren. Op het rondschrift zijn de woorden [wapen van Utrecht] VREEMDELINGENVERKEER UTRECHT [wapen van Utrecht] afgebeeld. Op de keerzijde V.V.V. U. 3-4 1929. De penning heeft een diameter van 5.1 cm en is bij Begeer zowel in zilver als in brons geslagen¹⁰.

1933 Gedenkpenning vanwege het afscheid van burgemeester dr. J.P. Fockema Andreae. Door J.J. van Goor. De Domkerk en de Domtoren vanuit het oosten. Afm. 7 cm.

De vierde penning is de gedenkpenning vanwege het afscheid van burgemeester dr. J.P. Fockema Andreae en zijn benoeming tot commissaris van de koningin in Groningen. Vanaf de oostzijde gezien is op deze penning de hele kooropstand en het transept te zien met de Domtoren oprijzende aan de westzijde als verbonden aan de kerk. Dit was ook de situatie zoals op foto's uit die tijd en nu te zien is¹¹. De bronzen penning heeft als tekst: Aangeboden aan dr. J.P. Fockema

Andreae, Burgemeester van Utrecht, 1914 – 1933. De penning werd ontworpen door de medailleur Jacob Jan van Goor (1874 – 1956) en geslagen bij Begeer en heeft een afmeting van 7 cm. De medailleur heeft met deze afbeelding van de Domkerk en de Domtoren een fraaie penning aan het nageslacht achtergelaten. De huizen liet hij weg. Hierdoor komen

het gotische karakter van de Domkerk en de Domtoren beter uit de verf. De spits van de toren is te vinden tussen de letters van de tweede naam van de burgemeester. Dit gezegd zijnde kan de penning door zijn stilerings, belettering en becijfering ook geplaatst worden in de stijl van de Art Deco. De meeste bekende exemplaren zijn gemaakt als penning of als een achtkantige presse papier¹².

1939 Sint Willibrord 1200 jaar geleden overleden. Door J.J. van Goor. In brons geslagen. Afm. 6,5 cm

Zes jaar later werd een vergelijkbare penning in brons uitgebracht door dezelfde ontwerper, J.J. van Goor, en eveneens bij Begeer geslagen ter gelegenheid van de Wilibrordherdenking in 1939. Afmeting 6,5 cm. Deze penning werd uitgegeven ter herdenking van de 1200^e sterfdag van Sint Willebrord. Op de voorzijde staat de heilige Willibrord afgebeeld staande tussen een waterkruik en een spuitende bron met een kerkmodel in de rechter- en een kruisstaf in de linkerhand. Het omschrift luidt: Sint Willibrord 658 – 739 Apostel der Nederlanders. Op de keerzijde staat de Dom van Utrecht waartegen de wapens rusten van Utrecht en Echternach met het omschrift: Willibrord leefde voor ons land, streed voor ons volk en stierf in God, 7 november 736¹³. In 1995 zou de beeldhouwer Theo van de Vathorst (1934-2022) eveneens een Willibrordpenning, afm. 6,4 cm, ontwerpen naar aanleiding van de bisschopswijding van Willibrord in 695¹⁴. Ter gelegenheid van de Willibrordherdenking werd ook een plaquette gemaakt waarop Willibrord met een mijter met een staf naast de Domtoren te zien is. Deze plaquette van 13,7 cm hoog en 8,5 cm breed die kon worden opgehangen heeft als opschrift Herdenking St. Willibrordus, 739 – 1939.

1948 Gemeentepenning van Utrecht. Door J. Hekman. Brons gegoten, afm. 6 cm. De Domkerk, de Domtoren vanuit het oosten gezien en Sint-Maarten die de naaste de hand reikt

In 1948 werd in opdracht van de gemeente Utrecht een bronzen erepenning vervaardigd, geslagen door het productiebedrijf van 's Rijks Munt. Afmeting 6 cm. De ontwerper was Joop Hekman Utrecht, 1921, Utrecht, 2013). Op de voorzijde rechts vanuit het oosten de Domkerk en de Domtoren en links Sint-Maarten te paard gezeten die een op de grond gelegen mens de mantel biedt. In het bovenste deel van de penning is een slanke wolk afgebeeld die voor een bovenste deel van de Domtoren hangt. Op de keerzijde het wapen van de gemeente Utrecht¹⁵.

1982 600 jaar Domtoren Utrecht. Door Theo van de Vathorst. Brons. Afmeting 7,5 cm

In 1982 ontwierp de beeldhouwer Theo van de Vathorst een penning vanwege het 600-jarig bestaan van de Domtoren. Op deze penning staan de Domtoren - die centraal staat - en linksonder de Domkerk in de stedelijke omgeving in vogelvluchtperspectief afgebeeld.

Op de keerzijde hiervan takelen twee middeleeuwse bouwlieden een waterspuwer omhoog. Omschrift 600 jaar Domtoren Utrecht, MCMLXXXII en makers monogram THVDV. Brons. Afmeting 7,5 cm¹⁶.

1988 Gereedkomen van het Vijfkerken restauratieplan. Penning door Willem Noyons (1956) in de vorm van een tweedelige houten schelp bestaande uit coromandelhout en brons. Afmetingen 10,3 cm breed, 6 cm hoog en 3 cm diep. De Domkerk staat afgebeeld op de plattegrond van de Middeleeuwse binnenstad van Utrecht en als één van de vijf gerestaureerde kerken

Vanwege het gereedkomen van het Vijfkerken restauratieplan werd in 1988 een penning ontworpen in de vorm van een tweedelige houten schelp bestaande uit coromandelhout en brons ontworpen door Willem Noyons (1956). Afmetingen 10,3 cm breed, 6 cm hoog en 3 cm diep waarin de Domkerk aan de binnenzijde zowel op de plattegrond als bij één van de vijf gerestaureerde kerken werd afgebeeld. Het gaat hier om een penning met een bijzondere en opvallende vormgeving in opdracht van de gemeente Utrecht uitgebracht in een oplage van 100 exemplaren¹⁷.

1996 Penning ter gelegenheid van het plaatsen van de nieuwe bronzen deuren door Theo van de Vathorst als toegang van de Domkerk. De open deuren van de Domkerk en een afbeelding van Sint-Maarten. Afm. 9 cm.

In het kader van het restauratieplan 'Vijf kerken herleven' werd ook de Domkerk in de periode 1968 – 1988 gerestaureerd¹⁸. Met de veranderingen in het gebruik van de Domkerk wisselde ook het gebruik van de ingangen. In dit kader kreeg beeldhouwer Theo van de Vathorst de opdracht om nieuwe bronzen deuren voor de Domkerk te ontwerpen. Deze werden op 20 september 1996 onthuld¹⁹ werden als afsluiting van de restauratie²⁰. Ter gelegenheid van de nieuwe deuren werd in hetzelfde jaar ook een bronzen penning uitgebracht – afm. 9 cm. Op de voorzijde zijn de open deuren van de Domkerk te zien en daarboven de symbolische afbeelding van de naastenliefde van Sint-Maarten en de handreiking middels een mantel aan de laatste. Voor de geopende deuren op de penning heeft Van de Vathorst mogelijk gebruik gemaakt van de penning van Cella Scorelli en E. Senesi van Paulus VI lopende door de Heilige Deur van het Vaticaan voor het Tweede Vaticaans Concilie in 1963²¹.

2004 Munt Dommetje ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de Domkerk met een afbeelding van de Domkerk

In 2004 verscheen een serie van vijf munten – de zogenaamde Dommetjes – ter gelegenheid van het 750-jarig bestaan van de Domkerk, 1254 - 2006. Op een ervan is op de voorzijde de Domkerk en de Domtoren afgebeeld met de tekst: Als ik boven op de Dom kom. 1 Dommetje 2004. Op de keerzijde staat de plattegrond van de Domkerk afgebeeld met daaroverheen 750 en met het rondschrift 1254 – 2004 – 750 jaar Domkerk Utrecht²².

*Theo P.G. Kralt,
voorzitter Commissie Restauratie en Fondsenwerving
Domkerk 2017 – 2022*

-
- ¹ De Jonge, C.H. De Dom te Utrecht, Verlag Ed. Hörzel, Wien, 1920, p. 4 (In de serie kunst in Holland)
- ² De Jonge, C.H. De Dom te Utrecht, Verlag Ed. Hörzel, Wien, 1920, p. 6 (In de serie kunst in Holland)
- ³ Haslinghuis E.J. en Peeters C.J.A.C., De Dom van Utrecht, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1965, p. 185 (In de reeks De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst)
- ⁴ Pietersen, F.A.M., De Domtoren op penningen, Oud Utrecht, 1982, p. 148-154. Idem internet, 4 januari 2021
- ⁵ Zwierzina, W.K.F., Penningen va Koninklijke Nederlandsche Edelmetaalbedrijven Van Kempen, Begeer en Vos, 1880-1935, 's-Gravenhage, Drukkerij Trio, 1935, nr. 1084
- ⁶ Plaqueette, anoniem, Centraal Museum, inventarisnr. 1250
- ⁷ Haslinghuis E.J. en Peeters C.J.A.C., De Dom van Utrecht, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1965, p. 274 (In de reeks De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst)
- ⁸ Kralt, Theo, Wietse Klukhuhn en Peter van der Ros, Levende monumenten, Geschiedenis, instandhouding en hedendaags gebruik van Utrechtse binnenstadskerken, Uitgeverij Van der Ros Communicatie, Ootmarsum, 2008, p. 58-59
- ⁹ Kralt, T.P.G., Casus Domkerk in Utrecht, Profetenraam van Richard Roland Holst, NOVUS, december 2021, p. 32
- ¹⁰ Zilveren penning afkomstig van burgemeester J.P. Fockema Andreae in het Centraal Museum. Inventarisnr. 10476
- ¹¹ Haslinghuis E.J. en Peeters C.J.A.C., De Dom van Utrecht, Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1965, p. 201 (In de reeks De Nederlandse Monumenten van geschiedenis en kunst)
- ¹² Inventarisnummers 10425 (penning) en 33574 (presse papier) Centraal Museum, Utrecht
- ¹³ Zwierzina, W.K.F., Penningen van Koninklijke Nederlandsche Edelmetaalbedrijven Van Kempen, Begeer en Vos, 1880-1935, 's-Gravenhage, Drukkerij Trio, 1935, nr. 1297
- ¹⁴ Centraal Museum, inventarisnr. 28158
- ¹⁵ Centraal Museum, inventarisnr. 10212
- ¹⁶ Ondertekend certificaat nr. 0099 van N.V. Slavenburg's Bank te Utrecht van 5 juli 1982. Centraal Museum, inventarisnr. 23188
- ¹⁷ Informatie Willem Noyons, 5 augustus 2022. www.noyons.com – Penning Utrecht Kerken. Collectie auteur
- ¹⁸ Theo van de Vathorst maakte in 1988 in opdracht van de Nederlands Hervormde Gemeente Utrecht de 5-kerken Restauratiepenning 1968-1988. De penning laat aan de voorzijde de vijf symbolen van de kerken zien. Deze symbolen zijn gerangschikt in de vorm van een windwijzer. Sint-Maarten (symbool van de Domkerk) vormt de bekroning hiervan. Aangezien op deze penning geen afbeelding van de Domkerk is opgenomen, blijft deze hier verder buiten beschouwing.
- ¹⁹ Smit, Marja J., De deuren van de DOM, Citypastoraat Domkerk en Stichting Vrienden van de Domkerk, 1996 en Smit, M.J., De nieuwe deuren van de Domkerk, Uitgeverij STILI NOVI, 2013
- ²⁰ Van de Vathorst, Theo, De Kracht van de cirkel, De Beeldenaar, 1997-3, p. 393 - 397
- ²¹ Cella Scorelli/E. Senesi, bronzen penning, 4,405 cm. Voorzijde Paulus VI PONT MAX en keerzijde: ALTERA Sessio Concili Oecumenici Vati II / ADM / MCMLXIII / IN NOMINE DOMINI, 1963
- ²² Het Utrechtse Dommetje, Vijf Dommetjes ter gelegenheid van de viering van 750 jaar Domkerk, Koninklijke Nederlandse Munt, Utrecht, 2004

Vijf penningen ter gelegenheid van de Restauratie Domkerk 2017 - 2022 in 2022

Ter gelegenheid van het gereedkomen van de Restauratie van de Domkerk 2017 – 2022 aan het eind van dit jaar heeft het bestuur van de Domkerk en de Stichting Vrienden van de Domkerk aan de kunstenares Da van Daalen (Amsterdam, 1956) gevraagd om een serie eigentijdse, moderne penningen te ontwerpen met als onderwerp een aantal belangrijke thema's uit de geschiedenis van de Domkerk. Rondlopend in de Domkerk viel haar de gelaagdheid van de architectuur op: een pilaar, een boog, daarachter nog een boog, weer een pilaar en gekleurd licht dat via de hoge ramen naar binnenvalt. En als je je verdiept in de geschiedenis van de Domkerk komt deze gelaagdheid ook naar voren: een Romeins castellum, waarin kerken zijn gebouwd, zoals de grote romaanse kerk waaromheen de Domkerk is gebouwd. Door de eeuwen heen is de plek en de Domkerk-zelf belangrijk voor mensen; hier hebben ze gelopen, gewerkt, gebeden en gebouwd, ook dát wilde zij laten zien in de penningserie.

Een penning die zij eerder maakte met de titel *Zijn en niet-zijn* gebaseerd op een tekst van Lao Tse vormde de inspiratie om een open penning te ontwerpen, en waar zij normaal gips en klei gebruikt zocht zij nu naar andere materialen en technieken. Het moest gelaagd, licht en kleurig worden. Het werd een spannende zoektocht waarbij veel moest worden uitgevonden; echt glas bleek niet geschikt -het werd plexiglas-, de kunstenares moest nieuwe computerprogramma's leren en zich verdiepen in de techniek van het lasersnijden van messing. Daarmee veroverde zij een enorm pallet met mogelijkheden en was zij blij dat dit toegepast kon worden op een penningserie over zo'n inspirerend onderwerp als de Domkerk in Utrecht.

In de Domkerk is de constructie helder, je ziet de materialen waarmee gebouwd is en je snapt de constructie. Dat wilde Da van Daalen ook in de penningen toepassen, de constructie en de lagen laten zien. Messing is een materiaal dat verandert in de loop van de tijd, de blikkerige goudkleur verdonkert door aanraking, eerst ontstaan er vlekken, krasjes en vingerafdrukken, daarna wordt de verkleuring egaal en maakt de natuurlijke patine de kleur warmer en de gelaagdheid van de penning helderder. Een penning gaat 'leven' door het in de hand te nemen, net als een kerk pas gaat 'leven' door de rol die het speelt voor de mensen die haar bezoeken, er bidden en werken.

De penningen hebben ieder een eigen verhaal, elk vertegenwoordigt een stukje geschiedenis van de Domkerk én van de mensen voor wie de Domkerk een onderdeel van hun leven was en is. Elke penning heeft een schematische plattegrond die de situatie weergeeft in het tijdvak waarover de penning gaat. De doorsnede van de penningen bedraagt 10 cm. met een dikte van 6 mm.

De eerste penning, *De vroege periode* vertelt het verhaal vanaf het moment dat Romeinen het Castellum Traiectum op een hoger gedeelte aan de rivier de Rijn bouwden tot het moment dat begonnen werd met de bouw van de Domkerk.

De afdrukken van voetstappen vertegenwoordigen de vele mensen die hier in deze periode rondliepen: Romeinse soldaten, burgers en kerkleiders. Stippellijnen in de plattegrond van de dertiende-eeuwse situatie geven de looplijnen weer waarlangs gedurende eeuwen burgers, bezoekers, kerkdienaren en kerkgangers, professoren en studenten van de nabijgelegen universiteit, rondom de kerken liepen.

De tweede penning uit de serie, *Stormen*, vertelt de verhalen van de stormen die in en rondom de Domkerk woeden. De eerste storm veranderde het schip van de Domkerk in een ruïne zoals deze in een tekening van Herman Saftleven uit 1674 is weergegeven en in silhouet in de penning is opgenomen. De beeldenstorm die de Domkerk in 1580 raakte is geïllustreerd door de van beelden afgehakte koppen die in het vuur worden gegooit.

Nummer drie uit de serie, *Kerkorgels*, heeft als onderwerp het Jansz. De Swart orgel uit 1571 en het Bätz orgel uit 1831. De toehoorders die al eeuwen van de orgelmuziek genieten zijn vertegenwoordigd in de silhouetten van oren. Op de ander zijde staan de belangrijke elementen van een orgel, drie orgelklavieren en een schematische weergave van orgelpijpen. Het heeft daarmee de meest abstracte zijde uit de penningserie.

De prachtige kerkramen van Richard Roland Holst (1868-1938) en het meubilair ontworpen door Willem Penaat (1875-1957) vormden de inspiratie voor de vierde penning uit deze serie, *Interieur*. In het Evangelistenraam vallen de ogen van de evangelisten op. Het zijn doordringende ogen, ze kijken streng de wereld in. De kunstenaar vond de ogen passend bij het onderwerp licht. Om deze reden kregen zij een hoofdrol. Op de andere zijde werden elementen uit het houten hek rondom de preekstoel in een compositie samengebracht. Herkenbaar zijn een duif met olijftak, een pelikaan en op de bodem zwemt een platvis.

Vijfde penning Restauratie. De aanleiding voor het laten maken van een penningserie met als onderwerp *Domkerk Utrecht* was de voltooiing van de restauratie die in 2017 van start ging. Bij de restauratie is veel met de handen gewerkt: beschadigde elementen werden opgemeten, vormen in klei geboetseerd, stenen met de hand behakt. Ook de gidsen die rondleidingen geven wijzen met hun handen, trouwe kerkgangers vouwen de handen en de organisten bespelen de klavieren met

hun handen. Handen die Michelangelo Buonarroti (1475-1564) schilderde op het plafond van de Sixtijnse kapel in Rome hebben een plaats gekregen tussen de andere handen.

Op de andere zijde staan afgebeeld details die voortdurend onderhoud vragen: pinakels, twee waterspuwers -een ezel en een draakje- en uit de kerkramen vier vormen en een ster.

Met veel plezier werkte Da van Daalen aan deze penningserie die een vernieuwende vorm heeft gekregen.

Wij hopen dat de ontvangers de penningen veel in de hand nemen en elke keer nieuwe 'lagen' zullen ontdekken.

Theo Kralt,

Voorzitter Commissie Restauratie en Fondsenwerving

Domkerk 2017 – 2022

De eenmalige kosten voor het ontwerpen en de productie van de prototypen werd mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuurfonds, de Ridderschap van Utrecht en de Stichting Fonds A.H. Martens van Sevenhoven

Meer informatie over en foto's van de penningen kunt u vinden op www.domkerk.nl

Hier kunt u ook lezen hoe de penningen besteld kunnen worden.